

HAJAGOS JÓZSEF

HEVES MEGYE A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC SODRÁBAN*(48as Könyvtár Sorozat, Line Design Kiadó. Budapest, 2019. 336 o. ISBN 978-963-480-009-5)*

Az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc irodalma lassan egy kisebb könyvtárat is megtölt, ám az azóta eltelt 170 év szorgalmas kutatásai ellenére még mindig vannak olyan témák, amelyekről aránylag keveset tudunk. Az egyik ilyen a különböző törvényhatóságok, a megyék, illetve a városok szabadságharcos története. Noha az utóbbi időben több erre vonatkozó modern feldolgozás, valamint okmánytár is megjelent,¹ még jelentős hiányok mutatkoznak ezen a területen. Ezért is fontos, hogy Hajagos József, a gyöngyösi Berze Nagy János Gimnázium tanára, a korszak egyik legjobb ismerője most sajtó alá rendezte és a legújabb kutatások eredményeivel kiegészítve egy kötetben megjelentette Heves megye és azon belül Gyöngyös városának 1848–1849-es történetére vonatkozó tanulmányait.

Ahogy a bevezetőben maga a szerző is megjegyzi, Heves és Külső–Szolnok törvényesen egyesült vármegyék, illetve Gyöngyös városának korabeli története még nincs teljesen feldolgozva, ám a kötetben szereplő tanulmányok segítségével már átfogó képet kaphatunk a helyi történésekről mind a forradalom és a polgári berendezkedés, mind pedig a szabadságharc katonai eseményeire vonatkozóan. Ezt követi a 12 fejezetre tagolódó kötet tanulmányainak, illetve a szerkesztési elvek rövid bemutatása.

A kötet első két tanulmánya a személyiségek oldaláról közelíti meg a megye 1848-as történetét. Ezek közül az első Almásy Pálnak, a reformkor kiemelkedő helyi politikusának, 1848-ban Gyöngyös város képviselőjének életét, illetve tevékenységét mutatja be, elsősorban a „Nagy Év” során betöltött szerepére fókuszálva. Almásy Pál 1818-ban született Almásy József birtokos, megyei főszolgabíró és Berzeviczy Zsófia harmadik gyermekeként. Apja, majd nagybátyja korai elvesztése után a gyermek Pál jelentős birtokok örököse lett; házassága gróf Batthyány Amáliával pedig az arisztokrácia kapuit is megnyitotta előtte. Kapcsolatait felhasználva 1843-ban lépett politikai pályára, és az 1843–1844. évi rendi országgyűlésen már a megye egyik követeként vett részt. Noha Heves és Külső-Szolnok vármegyék vezetése inkább a konzervatív oldalhoz húzott, Almásy kezdetől a liberálisok mellett kötelezte el magát, és igencsak jelentős szerepe volt abban, hogy 1848-ra ez utóbbi elem jutott túlsúlyra a helyi politikai vezetésben. A márciusi forradalom után a népképviselői országgyűlésre már, mint Gyöngyös város képviselője jutott el, ahol aztán másodalelnökké választották. Pozíciójában (néhány rövidebb, kormánybiztosi megbízást leszámítva) mindvégig megmaradt, és 1849. január–áprilisában eljáróinak lemondása miatt gyakorlatilag ő vezette a képviselőház üléseit. Az aktuális kormányzathoz mindvégig hű maradt; ő is ellátta kézjegyével a *Függetlenségi Nyilatkozatot*. Ezért a szabadságharc leverése miatt emigrációba vonult, ahonnan csak 1859-ben tért haza. Ekkor újra bekapcsolódott a politikai életbe, illetve az egyik függetlenségi szervezkedésbe is, de letartóztatták, és 1865-ben 20 év várfogságra ítélték. A kiegyezés után

¹ Erre példaként lásd: *Hermann Róbert*: Győr város és megye hadtörténete 1848–49-ben. Győr, 1998.; Nagykanizsa és környéke 1848–1849-ben. Okmánytár I–II. k. S. a. r. *Hermann Róbert – Molnár András*. Nagykanizsa, 2000.

kegyelmet kapott és hazatért, de visszavonult a közéletől. Végül otthonában hunyt el 1882. november 1-jén.

A következő tanulmány Heves megye talán legismertebb katona vértanújának, Knezić Károly vezérőrnagynak állít emléket. Noha a horvát határőrcsaládból származó fiú 1808. szeptember 6-án a horvátországi Veliki Grđjevacban született, mégis a szokványos cs. kir. tiszti karierről eltérő pályát futott be. Ebbe alighanem belejátszott, hogy a grazi katonaiskola elvégzése után a cs. kir. 34. (Porosz herceg) soryalozozredhez került, amelynek magyar és szlovák legénységi állományát a Felvidék keleti részéről toborozták. Az elmaradott galíciai viszonyok miatt a cs. kir. politikai vezetéstől egyre inkább elidegenedő Knezić századosként 1844-ben került az ezred III. zászlóaljához a Heves megyei Egerbe, ahol aztán megismerkedett jövőbeni feleségével, Kapitány Katalinnal, akitől két lánya született. Így az 1848-as események már lényegében „helyi illetőségüként” érték, ami alighanem jelentősen befolyásolta az év őszén hozott döntését. Számos tisztársától eltérően Knezić ugyanis hű maradt a magyar alkotmányra letett esküjéhez, katonai képességei pedig a szabadságharc során egészen a vezérőrnagyi rendfokozatig, illetve a hadtestparancsnoki beosztásig repítették. Tragédiája abban rejlett, hogy e nagy önállóságot igénylő pozíció betöltésére már nem bizonyult elégségesnek; hadtestparancsnoki működése viszont súlyosbító tényező volt az aradi cs. kir. hadbírótság előtt. Így ő is az 1849. október 6-án kivégzett vértanúk sorába került.

Az ezt követő rész első tanulmánya Heves vármegye 1848. március–júniusi, az átalakulás hónapjaiban bekövetkező politikai változásait, míg a második Gyöngyös városának első népképviselői választásait mutatja be. A szerző előbbiben részletesen elemzi, hogy az országos események miként csapódtak le helyi szinten és hogy próbált a megyei vezetés megbirkózni a polgári átalakulás számos nehézségével az úrbéri viszonyok felszámolása során keletkező elégedetlenségtől a helyi nemzetőrség megszervezésének gondjain át az első népképviselői választások lebonyolításáig. A második tanulmány már e választások előkészületeit és végrehajtását mutatja be Gyöngyös városán keresztül, amely események végül Almásy Pál 1848. június 13-i megválasztásáig vezettek. E cikkhez mellékelve megismerhetjük a gyöngyösi választópolgárok korabeli listáját, ami 668 nevet tartalmaz. E rész utolsó, némileg „kakukktójásnak” számító tanulmánya pedig Arany János *Nemzetőr dal* című költeménye megszületésének történelmi háttérével foglalkozik, melyen keresztül bepillantást nyerhetünk nemcsak a költő nemzetőri szolgálatába, hanem a nemzetőrség szervezésének általános problémáiba is.

Az ezután következő fejezet már Heves megye szabadságharcos történetének tanulmányait tartalmazza. Ezek közül az első a szabadságharc hadseregében szolgálatot vállalt gyöngyösiek összegyűjtésére tesz kísérletet. Ebben a szerző röviden összefoglalja a forrásadottságokra vonatkozó ismereteket, felsorolja a helyi szervezésű alakulatokat. Tanulmányát egy 463 főből álló listával zárja, mely a jelenleg ismert honvédek neveit tartalmazza. A következő tanulmány a Heves megyei nemzetőrség 1848-as bácskai harcainak a történetét írja le. A szerző itt előbb bemutatja a helyi nemzetőrség szervezését, illetve a mozgósítás országos viszonyait, majd a Heves megyei 1. és 2. táborozó nemzetőrszázaljak tevékenységét 1848. augusztus elejétől szeptember elejéig. Noha például az 1. zászlóalj élén olyan, később az ezredesi rendfokozatig, illetve a hadosztályparancsnoki beosztásig eljutó kiváló tiszt állt, mint Lenkey Károly, a gyengén felszerelt és kiképzett

alakulatok hősi ellenállás után végül vereséget szenvedtek Temerin és Járek körzetében a szerb felkelőktől, és felbomlásuk miatt ki kellett vonni őket a hadszíntérről.

Ez már átvezet minket a következő tanulmányhoz, amely a szeptemberben meginduló hadseregszervezést, illetve a helyben felállított 26. (egri) honvédzászlóalj létrehozatalát mutatja be. A szerző előbb röviden vázolja a honvéd tömeghadsereg megalakításához vezető országos eseményeket, illetve rendeleteket, majd Heves megye erőfeszítéseit elemzi, melyeknek (valamint különösen Puky Miklós kormánybiztosnak) köszönhetően a zászlóaljat december elejére, ha nem is teljesen felszerelve, de sikerült felállítani. Az alakulat katonai történetéről csak röviden értesülünk, de két kiemelkedő haditettüket (az 1849. január 4-i kassai ütközetben, illetve az április 26-i komáromi csatában) részletesen megismerhetjük. Az ezt követő tanulmány Gyöngyös 1849. január–februári megpróbáltatásait ismerteti, amikor is az átvonuló cs. kir. csapatok, illetve a Tisza vonalát védő magyar alakulatok felderítői felváltva keresték fel a várost. Egy ilyen akció során fogták el a 35. honvédzászlóalj tagjai az ellenséggel való cimborálás vádjával Jakab Mihály polgármestert és a városban betegen visszamaradó gróf Franz Montecuccoli–Laderchi ezredest, a cs. kir. 8. (Porosz herceg) vértesezred parancsnokát 1849. január 31-én. A szerző részletesen bemutatja e „gyalogos huszárcsíny” eseményeit, annak a városra nézve később szomorú következményeit, és jól vázolja, hogy 1849 elején milyen kényszerpályára kerültek a két fél arcvonala közt, „a senki földjén” elhelyezkedő települések.

A sorban ezt követő tanulmány a Heves megye területén bekövetkező legfontosabb katonai eseménnyel, az 1849. február 26–27-i kápolnai csatával, illetve annak előzményeivel foglalkozik. 1849-ben ugyanis itt csapott először össze a cs. kir. és a magyar főszereg. A szerző vázolja, milyen események vezettek az összecsapáshoz, majd a legújabb kutatások alapján az eddigieknél pontosabb képet rajzol a kétnapos csata menetéről, és végül joggal állapítja meg, hogy annak elvesztése leginkább Henryk Dembiński altábornagy, a magyar főszereg parancsnoka balfogásainak köszönhető, noha alvezérei (főleg Klapka György ezredes) is követtek el hibákat. A következő tanulmány Gyöngyös 1849 tavaszán a szabadságharcban betöltött szerepét vizsgálja. A szerző itt előbb megemlíti azokat az elítélő véleményeket, amelyeket a korban különböző magyar politikusok fogalmaztak meg a város elkötelezettségével kapcsolatban, majd adatok részletes felsorolásával igyekszik cáfolni azokat. Leírásából jól látható azoknak az erőfeszítéseknek a sora, melyeket az újra magyar kézre kerülő város tett a honvédsereg, a katonai és politikai vezetők, az ide érkező sebesültek és betegek ellátása, a hadsereg kiegészítése, a különböző felszerelések előteremtése, szállítása, raktározása során. Joggal állapítja meg, hogy a helység 1849. április–májusában semmivel sem maradt el a hasonló nagyságú városok tevékenységétől az össznemzeti ügy szolgálatában. A kötetet egy újabb „kakukktójás”, Jókai Mór műveiből a szabadságharc tavaszi hadjáratával kapcsolatos leírásoknak az elemzése, illetve a valós eseményekkel való összevetése zárja.

A színvonalas kiadású, számos képet és metszetet is tartalmazó kötet a tanulmányok első közlését ismertető listával, bibliográfiának is beillő rövidítésjegyzékkel, valamint név- és helynévmutatóval is rendelkezik.

A műben, mint minden kiadványban, előfordulnak betű-, és nyomdahibák, illetve elírások és tévesztések is. A kápolnai csata első napja természetesen 1849. február 26-án és nem 27-én volt (4. o.). Jó kérdés, hogy mit jelent a „HL 1848–1868. 129. csomó” rövidítés (9. o., 2. lábjegyzet), illetve a „Greskovits tömeg” (11. o.) Franz Schlik altábornagy

1848. december 6-i betörését a szerző egy kalap alá veszi Balthasar Simunich altábornagy október 21-i, illetve Josip Jellačić altábornagy szeptember 11-i betörésével, pedig azok három különböző hadművelethez tartoztak, és sommásan csak „gyenge harcértékűnek” jellemzi a benyomuló cs. kir. csapatokat, noha ez az első kettő oszlopra egyáltalán nem, míg a harmadikra is csak részben igaz (30. o.). Damjanich János 1849. január 6-án már jó két hete tábornok volt, nem pedig ezredes (35. o.). Gáspár András tábornok a legújabb kutatások szerint 1849. április végén valóban elhatalmasodó betegsége (reumája) miatt vált ki az aktív szolgálatból és kért békealkalmazást, nem pedig a trónfosztás miatt (40. o.). Görgői inkább Szőlősnél, mint Világosnál kapitulált; Pétervárad 1849. szeptember 5–7-én, Komárom október 2-4-én kapitulált, gróf Laval Nugent pedig cs. kir. tábornaszernagy és nem tábornagy volt (44. o.). A „HL Ak. ir. 113/24. cs.” jelzet helyesen „HL IV. 3. fond 113/24. doboz” (48. o., 106. lábjegyzet, 54. o. 117. lábjegyzet, ill. 308. o.). A „Cunctator” elnevezés helyesen a II. pun háborúban harcolt Fabius Maximus, és nem a III. pun háborúban küzdő, kissé hosszú nevű Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor Numantinus római hadvezér gúnyneve volt (63. o. 133. lábjegyzet). Gróf Leiningen–Westerburg Károly honvéd vezérőrnagy egy oldalon egyszerre szerepel ezen, illetve a Karl Leiningen–Westerburg névváltozaton is (64. o.). Az orosz főerők 1849. július 26-án Tiszafürednél és nem Tiszacsegénél keltek át a Tiszán (67. o.). 1849. augusztus 10. körül Görgői Aradnál (az erőd helyőrségén kívül) körülbelül 30 000 fővel, míg Haynau (Jellačić csapataival együtt) körülbelül 65 000 fővel rendelkezett (68. o.). A „HL Ak. ir. 194. cs.” helyesen HL I. 2. fond r. állag. 5. doboz” (69. o., 144. lábjegyzet, ill. 308. o.). Franz Ottinger cs. kir. vezérőrnagy csak 1851-től lett báró (92., ill. 129. o.). Kossuth 1848. július 11-én 4 évre kiállítandó, nem 4 év alatt felállítandó haderőt kért (134. o.). A Kossuth 1994. rövidítés helyesen: Kossuth 1987. (174. o. 349. lábjegyzet, ill. 312. o.). A dunántúli önkéntes nemzetőri tábor központja végül Pápán és nem Veszprémben volt (175., ill. 184. o.). A 26. honvédszászlóaljhoz 1848. szeptember 24-én kinevezett tisztek rendfokozata október 1-jétől, és nem november 1-től számított (193. o.). 1849. április 26-án Joseph Kisslinger még csak cs. kir. ezredes és nem vezérőrnagy volt (204. o.). Az 1849. január 2-i haditerv értelmében Damjanichnak a bánsági hadtestből nem kellett Aradon egy hadosztályt hátrahagynia, mert az ott lévő ostromsereg önállóan is képes volt a Maros vonalát fedezni (210., ill. 227. o.). 1849. február 14-ig a Máriássy-hadosztály helyesen Kazinczy-hadosztály (229. o.). Kápolnánál a 34. gyalogezred I. és nem III. zászlóalja harcolt (249. o.). A Kisfaludydandár a magyar bal- és nem a jobbszárnyon volt (250. o.). Kápolnánál a cs. kir. erők vesztesége valóban 351 fő és 152 ló volt; az említett 532–632 eltűnt félreolvasásból származik (255. o., 476. lábjegyzet). 1849. február 28-án Mezökövesdnél a magyar fél 3 és nem 4 löveget zsákmányolt (256. o.). A hadrendben szereplő cs. kir. Auersperg vértesezred az 5. és nem az 1. számú volt (258. o.). A VII. hadtest összesítéséből hiányzik a lövegek száma (262. o.). Kossuth és kísérete természetesen 1849. április 3-án, és nem március 3-án távozott Gyöngyösről (280. o.). Végezetül: a komáromi helyőrség a Csallóközben állomásozó cs. kir. csapatokra valójában 1849. április 22-én és nem 23-án tört ki (303. o.).

Ettől függetlenül a recenziens csak ajánlani tudja ezt az egyébként igen kiváló és részletes munkát mindenkinek, aki meg akar ismerkedni Heves és Külső Szolnok vármegyék, illetve Gyöngyös város lakosainak életével és helytállásával a „Csudák Éve” során.